

MUZIKA SABAĞIN OQITWIDİŇ KÓRSETPELILIK PRINCIPI

Azada Qarlibaeva

Qaraqalpaqstan Respublikası.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14019801>

Annotatsiya. Bul maqala muzika sabağın oqitiwdiň kórsetpelilik principi zamanagóy mektep muzika táliminiň aktual wazıypaları haqqında sóz etilgen.

Gilt sózler: muzika, kórgizbe, tárbiya, nota, vokal, xor, dawıs, kórkem óner.

THE PRINCIPLE OF TRAINING IN A MUSIC LESSON

Abstract. In this article, the demonstrative principle of teaching music lessons is discussed about the actual tasks of modern school music education.

Key words: music, choral music, music, music, vocal, chorus, sound, art.

ПРИНЦИП ОБУЧЕНИЯ НА УРОКЕ МУЗЫКИ

Аннотация. В данной статье демонстративный принцип преподавания уроков музыки рассматривается об актуальных задачах современного школьного музыкального образования.

Ключевые слова: музыка, хоровая музыка, музыка, музыка, вокал, хор, звук, искусство.

Muzika sabağında muzikanıń ózi-ózine kórgizbe qural bolıp esaplanadı. Muzika kóz benen emes, qulaq penen qabıl etedi. Mısalı, nama shertkende yamasa qosıq aytqanda, nama hám sózi qulaq penen tırlap «kórip» qabıllanadı. Muzika tırlawda hám shıǵarmanı talqılawda saz kórgizbe sıpatında shertip «kórsetiledi»[11]. Muzika sabaqlarında muzika tárbiyasınıń wazıypaları.

Muzika sabaqlarında oqıtıw tómendegishe bolıwı kerek:

1. Úyretiw;
2. Rawajlandırıw;
3. Tárbiyalaw.

Oqıtıw momenti muzika táliminiń maqseti, usılları hám principlerin óz ishine aladı. Bul shıǵarmanı úyreniwden maqsetti ashıp beriw, oqıwshılardıǵa jetkiziw, kórkem túsın ashıp beriwge mólsherlengen. Onıń ushın oqıtıwshı ulıwma pedagogikalıq hám menshikli metodlardan, muzika tálimi principlerinen paydalanadı. Sabaqta rawajlanıw momenti tómendegishe ataladı

a) Muzika shıǵarması mısasında vokal hám xor sheberligin (dem alıw, dawıstı biliw, dawıs shıǵarıw, úzliksiz aytıw texnikası, tildi burıw hám taǵı basqa) rawajlandırıw; b) Muzika shıǵarmasınıń tırlaw hám esitiw qábiletin rawajlandırıw;

c) Balanıń xarakterindegi sezimli tárepti keńeytiw hám rawajlandırıw, onı mehriban hám bayqaǵısh qılıw;

d) Úqip, improvizatsiya, balalar saz ásbaplarında shertiw, muzıkaǵa ritmik háreket qılıw qábiletin rawajlandırıwǵa járdem beriw.

Oqıtıwshınıń shertkendeги qol háreketi, dirijlerlıǵı, bet-júz kelbeti, taxtaǵa ilingen qosıq plakati, shımıǵıw jazıwı, bular kórgizbe qurallar. Biraq bular muzika kórgizbeligine járdemshi ekinshi dárejeli qurallar. Sebebi kózi kórmeytuǵın soqır adam qabıl etedi, al esitpeytuǵın adam muzikanı kóz benen kórse de qabıl ete almaydı. Degen menen baslawısh (klass) atamlarda qosıq mazmunına baylanıslı kartinalar shıǵarmanıń kórkem mazmunın anıq kóz aldına keltirip qabıl

etiwge járdem beredi. Ásirese, taxtağa seslerdiń grafik sızıqlar menen kórsetiliwi, klaviatura arqalı muzıka seslerin shertip kórsetiwi dáslepki qabıllaw tájiriybelerin toplaydı. Orta atlamda bolsa, nota jazıwları (konkret) anıq hám absalyut sistemağa ótedi. Kórgizbe lentalı kasetalar, komp'yuterler. (Aralıqtan oqıtıw) televidenie arqalı kórgizbeli oqıtıw quralları paydalanıladı.

Bul princip tiykarǵı baǵdarlamalardan (programma) oqıw materialın tańlawda, sabaq mazmunın dúziw ushın qollanıladı. Bunda hár bir atlamnıń ulıwma bilim hám tájiriybeleri esapqa alınıwı shárt. Soǵan tiykarlana otırıp jıllıq kalendar joba dúziw ushın shıǵarmalardı erkin tańlaw imkaniyatı beriledi. Usı táreplerinde muzıka sabaǵı basqa sabaqlardan ózgeshelikke iye. Bunda qosıq tıńlaw ushın namalar, vokal-xor shınıǵıwları, muzıka sawatı materialları, shıǵarmaǵa talqı jasaw ushın terminler hám nama dóretiwshiler haqqında fakt hám dáliller, turmıstan mısallar menen balalardıń bilim, tájiriybelerine sáykes joba dúziledi. Eger baslawısh atlamlarda muzıka sabaǵın qániyge oqıtıwshı alıp barmaǵan bolsa, baǵdarlamanı ózlestiriwi bir tamanlama, olda bolsa, tek qosıq úyreniw menen sheklenip qaladı.

Demek, balalardıń bilim dárejesi arqada qalǵan bolıp sonıń nátiyjesinde olar mısalı V-atlam materialların ózlestiriwde qıynaladı. Bunday jaǵdayda oqıtıwshı baslanǵısh atlam oqıw materiallarınıń eń tiykarǵı hám zárúr bólimlerin oqıw jılınıń birinshi bóliminde tezlestirip oqıtıw usılı menen oqıtıp alıp, soń V-atlam materialın ótiwdi baslaydı. Ulıwma alǵanda bul didaktik princip barlıq (klass) atlamlarda sabaqqa tayarlıq kóriw processı hám onı sabaqta alıp barıw dáwirinde keń qollanıw barıladı, egerde baslawıstıan sońǵı orta klasslarda qániyge emes oqıtıwshılar muzıka sabaǵın oqıtısa onda ulıwma xalqımızdıń milliy mádeniyatınıń rawajlanıwına tosqınlıq jasaǵan bolamız. Sebebi V-VI klass oqıwshılarınıń óspirimlik dáwiri baslanıp tábiyat hám turmıs nızamlarına qızıǵadı. Organizmde ózgerisler payda bolıp, boydıń ósiwi, tez sharshaw nátiyjesinde olar ózlerin úlken adam etip kórsetiwge, ómirde óz orınların belgilewge urınadı. Bunı esapqa almaǵan oqıtıwshı ayırım oqıwshılar menen túsinispey qalıwı múmkin. VI-VII atlamda balalarda mutaciya (dawıstıń ózgeriwi) dáwiri baslanadı.

Ásirese, er balalarda dawıs (registri) aralıǵı bir oktava tómeneyip juwanlasadı. (qız balalarda dawıs ózgeriwi jeńil ótedi.) Nátiyjede er balalar qosıq aytqanda sazǵa túse almay qıynaladı, joqarı notalardı kúshenip aytadı. Bul dáwirde balalarda tamaq, dawıs perdesi baylanısları qızaradı. Dawıslardıń imkaniyatına qarap ayttırıw, hátteki mutaciya kúshli ózgeris dáwirinde ayttırmaw kerek. Bul jerde qániyge emes muǵallım sabaq berse, 45 minut sabaq dáwirinde baqırıp qosıq ayttırıp, qızıp turǵan tamaq, ásirese qıstıń kúnleri qońıraw bolǵannan dalǵa júgirip shıǵıp ketiwi oqıwshılardıń dawıs diapazonınıń, ses shiresiniń ózgeriwine hátteki joǵalıwına alıp keledi. Demek sonıń nátiyjesinde, biz xalqımızdıń milliy mádeniyatın dúnyaǵa tanıtıwshı ayırım baqsı, jıraw, qosıqshılardıń jas óspirim dáwirinde-aq rawajlanbay qalıwına sebepshi bolamız. Sonıń ushın muzıka mádeniyatı sabaǵına úlken itibar beriledi. Bilim hám kónlikpelerdiń bekkemligine hám turǵınlıǵına erisiw ushın olardıń turmıs penen baylanıslı bolıwın támiyin etiw kerek.

Usı joqarıdaǵı 4 principke ámel qılıw, bul talap. Ekinshiden, shıǵarmalardı tańlaǵanda tómendegilerge ámel qılıw zárúr.

A) Tańlangan shıǵarma (yamasa qosıq) balalardıń oylaw qábiletine, kórkem sawatına hám minez-qulıq tárbiyası ushın say bolıwı.

B) Muzıka tálimi, yaǵnıy bilim beriliwge bolǵan talaplar.

S) Barlıq balalardı belgili bir ótilip atırǵan shıǵarmaǵa qızıqtıra alıw hám onı ózlestiriwine isenimli bolıwı.

Juwmaqlap aytqanda XXI ásir - “tezlik ásiri”, “integraciya ásiri”, “informaciya ásiri”, jańa texnologiyalar, mobil telefonlar, internet hám jańa aldınǵı jaslar ásiri. Turmısı mudami hárekette bolǵan jańa zamanagóy adamlardıń jası. 21ásir adamı - informaciya adamı. Ol turmıstıń barlıq iskerlik tarawların túsiniwge umtıladı, erkinlikke tırısadı, kórkem óner arqalı haqıyqatlıqtı qayta qalıplestiredi, shegaradan ótedi, turmıstı ózǵertiredi, uyqaslıq hám erkinlikke erisedi. Global ózgerisler hám integraciya processleri, texnologiya hám informaciya resursları asa jedel rawajlanıp atırǵan dúnyada jasap atırǵan zamanagóy insanǵa qoyılatuǵın tiykarǵı talap - dóretiwshilik qábileti bolıp tabıladı. Sonlıqtan, zamanagóy tálimniń wazıypalarınan biri barksamal, dóretiwshi shaxstı qalıplestiriw ushın shárt-sharayat jaratıw bolıp tabıladı.

Tálimdi adamgershiliklestiriw processinde oqıwshınıń sezimi tárepten bayqaǵısh salasın rawajlandırıwǵa tásir etiwshi kórkem-estetik cikli zárúrli orın tutadı. Kórkem óner civilizatsiyanıń ayırıqsha sazlaǵıshı, haqıyqat, jaqsı iskerlik hám gózzallıqtı sintezlewge, insan dóretiwshiligin qalıplestiriwge ılayıq universal oylaw tárizi bolıp tabıladı. Kórkem estetik tálim social áhmiyetke iye materiallıq qádiriyatlar hám shaxstıń jeke qádiriyatları ortasında dálálishi bolıp, tiykarǵı kompetensiyalardı (ulıwma materiallıq, kórkem hám kognitiv, kórkem hám kommunikativ hám basqalar) qalıplestiriwdi támiyinleydi, qálewdi hám qabiletti qalıplestiredi. Turmıs dawamında kórkem hám dóretiwshilik ózinen-ózi ámelge asırıw ushın ruwxıy ózin ózi jetilistiredi.

Bul iskerliginiń barlıǵında sezimi tárepten bayqaǵısh tarawdıń hám shaxstıń dóretiwshilik iskerligi zárúrli rol oynaydı, onıń rawajlanıwı tikkeley kórkem óner menen baylanıslı boladı.

Zamanagóy mektep tárepinen sheshilgen kóplegen máseleler tálim mazmunın sezilerli dárejede jańalaw, ulıwma tálimniń mámleket standartın sapalı ámelge asırıw, oqıwshı shaxsın óz-ózin ańǵarıw hám ózin ózi belgilew ushın sharayat jaratıw menen baylanıslı. Zamanagóy muzıka táliminiń tiykarǵı maqseti: “Muzıka mádeniyatın - ruwxıy mádeniyat ajıralmaytuǵın bólegi retinde qalıplestiriw” (Tiykarǵı ulıwma tálim standartı).

Zamanagóy mektep muzıka táliminiń aktual wazıypaları: balalardıń sanasına, muzıkalıq oylawın rawajlandırıw; studentlerdiń sezimiy salasın rawajlandırıw; túrli iskerlikti rawajlandırıw menen baylanıslı shaxstıń kúshli ǵayratlı, aktiv tárepın rawajlandırıw bolıp tabıladı. Zamanagóy muzıka táliminiń aktual máseleleri: kórkem ónerdiń túrleriniń ózara tásirine tiykarlangan oqıtıwda kompleks jantasıwdan paydalanıw; jańa tálim texnologiyaların engiziw; jumıstıń innovciyalıq formalarınan paydalanıw; muzıkalıq tálimniń zamanagóy usıllarınan paydalanıw; kórkem didaktika principleriden paydalanıw esaplanadı.

Muzıka sabaǵı, bárinen burın, dóretiwshilik sabaǵı bolıp, ol tekǵana balanıń muzıka menen gezlesiwı faktı bolıwı, bálki balanıń ózindede ózgerislerge alıp keliwi kerek. Zamanagóy mekteptiń muzıka sabaǵı: ulıwma qabil etilgen túsiniwge kóre, zamanagóy muzıka sabaǵı - bul bilimlendiriw tarawınıń ústin turatuǵın wazıypaları hám muzıkanı seziwdiń ayırıqsha qásiyetleri uyqas túrde uyqaslasqan zaman menen sáykes bolǵan sabaq.

Búgingi kúnde mektep táliminiń wazıypaları bala, onıń individuallıǵı hám ayırıqshalıǵın ashıp beriw, jámiyette ózin tabıw, ózin jáne onıń átirapındaǵı haqıyqatı ózǵertiw qábiletine qaratılǵan. Zamanagóy mektep muzıka sabaǵında oqıtıwshınıń maqseti oqıwshılarda júz berip atırǵan ózgerislerge qaratılǵan.

Bul soni a'natadi, oqiw procesi muzikalıq iskerliginiń tayın tájiriyesin uzatıwǵa emes, bálki bul tájiriyege tartıw, onı ózlestiriw, ózgertiw hám toltırıw usılların ózlestiriwge qaratılǵan bolıwı kerek.

Balada júz berip atırǵan ózgerisler onıń muzikalıq mádeniyatınıń barlıq strukturalıq bólimlerinde kórinetuǵın boladı: muzikalıq tájiriyesi, muzikalıq sawatlı adamlıǵı, muzikalıq dóretilshiligi. Balanıń muzikalıq mádeniyatınıń hár bir strukturalıq bólegin qalıplestiriw muzıka oqıtıwshı pedagogikalıq iskerliginiń predmeti esaplanadı. Jańa tálim texnologiyaların engiziw ulıwma bilim beriw mámleket standartın sapalı ámelge asırıwǵa xızmet etedi.

REFERENCES

1. Абдулин, Э.Б., Николаева Е.В. Теория музыкального образования: учебник для студентов высш. пед. учеб, заведений. - М.:Академия, 2004.
2. Avlaev O.U., Jo'raeva S.N., Mirzaeva S.R. Ta'lim metodlari. Toshkent. Navro'z nashriyoti. 2017.
3. Азизходжаева Н.Н. Педагогические технологии и педагогическое мастерство. Тошент. Чулпан, 2005.
4. Акбаров И.А. «Мусика лугати». Тошкент:, 1987 йил.
5. Алиев Ю.Б. Настольная книга школьного учителя-музыканта. - М., Владос, 2002.
6. Алиев Ю.Б. Методика школьного музыкального образования. Москва. Mill У, 1991.
7. Анисимова Г.И. Сто музыкальных игр для развития дошкольников. — Ярославль: Академия развития, 2007.
8. Апраксина О.А. Методика музыкального воспитания в школе. -М., 1983
9. Аржаникова Л.Г. «Профессия - учитель музики» - М.,Просвещение, 1985.
10. Axunova G.N., Golish L. V., Fayzullaeva D.M. Pedagogik texnologiyalami loyihalashtirish va rejalashtirish. Toshkent: Iqtisodiyot, 2009y.